

DE VERHOUDING OVERHEID-MUSICUS IN ROTTERDAM TUSSEN 1672 EN 1795

DOOR MR. C. LINGBEEK-SCHALEKAMP

DE volgende regels zijn te beschouwen als een aanvulling op mijn artikel 'De verhouding overheid-musicus in Rotterdam tot 1672' in het Rotterdams Jaarboekje van 1981. De bedoeling was toen wel een onderzoek naar de rechten en plichten van musici in Rotterdam tot het einde van de Republiek, maar door omstandigheden kwam ik toen niet verder dan tot 1672.

INLEIDING

De overheid is wereldlijk of kerkelijk. De musici hebben te maken met de wereldlijke overheid. De kerkeraden - de geestelijke overheid in protestantse steden - houden zich alleen bezig met het geestelijk welzijn van de gelovigen; zodra dit echter financiële konsekventies heeft, bijvoorbeeld de bouw en het onderhoud van kerken en kerkorgels, de aanstelling en salariëring van kerkelijke dienaars, neemt de wereldlijke overheid, d.w.z. het stadsbestuur, haar verantwoordelijkheid op zich.

De houding van de overheid van ná 1672 verschilt nauwelijks van die van vóór 1672. Musici, die met de overheid een overeenkomst gesloten hebben over hun werkzaamheden, hebben te maken met de vroedschap, de burgemeesters en/of de kerkmeesters en soms ook met de fabriekmeesters en de rekenmeesters. Musici, die hun werk voornamelijk in de kerk verrichten, zoals voorzangers en organisten, vallen onder gehele of gedeeltelijke verantwoordelijkheid van de kerkmeesters - een college, dat namens het stadsbestuur de materiële belangen van de kerk behartigt en de kerkelijke eigendommen beheert -; beiaardiers en bespelers van andere instrumenten dan het kerkorgel onder die van de burgemeesters of de vroedschap. Zowel de burgemeesters als de kerkmeesters zijn voor hun functioneren afhankelijk van de medewerking van de vroedschap, zoals goedkeuring of machtiging bepaalde zaken te regelen.

In de 18de eeuw gaat de Rotterdamse overheid zich ook de muzikale opvoeding van de jeugd aantrekken en zogenaamde 'lief-

hebbers van de muziek' stimuleren tot het musiceren in groepsverband, zoals een muziekcollege. Bijna elke zichzelf respecterende stad subsidieert in deze tijd een dergelijk college. In Alkmaar moet de stadsorganist het stadsclavecimbel in goede orde houden om 'de heeren liefhebbers te accompagneren tot encouragement ende voortsetting van de musicq'¹⁾. Het Collegium Musicum in Delft heeft de beschikking over een zaal in het Prinsenhof; de stad subsidieert jaarlijks met f 50,—. Een deel van de kosten wordt gedekt door de boeten, aan de liefhebbers opgelegd voor bijvoorbeeld verzuimen, te laat komen of lawaai maken²⁾. De kosten van het lidmaatschap zijn zo hoog, dat de leden voornamelijk bestaan uit deftige en rijke dames en heren. In 1714 honoreren de Rotterdamse burgemeesters het verzoek van enige muziekliefhebbers om in de wintermaanden wekelijks te mogen musiceren in een zaal in de Doele, en wel op woensdag van half vijf tot half negen. De stad betaalt jaarlijks f 50,— voor vuur en licht³⁾. De bezoekers zijn waarschijnlijk niet betalende vrienden en kennissen van de spelers en de stadsbestuurders. Wél betalende bezoekers kwamen op de concerten, waarvoor de burgemeesters in 1697 Franciscus Aerts toestemming hadden gegeven: hij mocht wekelijks in de stadsdoele een concert houden, hij mocht er ook voor adverteren, als het maar ging 'zonder de minste aanstotelijkheid' en er tijdens het concert geen drank gebruikt werd⁴⁾.

Ten behoeve van de jeugd besluit de vroedschap in april 1715, dat de burgemeesters een pikeur, een zangmeester en een schermmeester moeten aantrekken⁵⁾. De eerste zangmeester die hiervan profiteert is Philippe du Pres, die reeds geruime tijd een aantal dames en heren in Rotterdam muzieklessen geeft⁶⁾. De vreugde is voor hem van korte duur; reeds in januari 1716 stelt de vroedschap, op voorstel van de burgemeesters, Johannes Quickelenbergh aan, een zeer 'uijtmuntend meester op de fiool en andere instrumenten'⁷⁾, die in de zomer van 1721 naar Engeland vertrekt. De vroedschap behandelt rekwesten van Johannes Alexis Magito en Barthold Heinrich Krumneu, die de opengevallen plaats willen vervullen. Magito, behorend tot een bekend geslacht van kunstmakers en koorddansers, deelt mede, dat hij al acht jaar les geeft op de viool en andere instrumenten en dat de leden van het muziekcollege in de Doele hem hebben aangeraden te solliciteren, vanwege zijn bekwaamheid en gedrag; Krumneu geeft les in de Italiaanse zangkunst⁸⁾. De vroedschap maakt van de gelegenheid gebruik om beide kundige musici voor de stad te behouden door ze

beide aan te stellen, ieder voor de helft van het beschikbare bedrag van f 200,—. Na de dood van Krumneu, in november 1724, krijgt Magito ook diens aandeel⁹).

Vanaf 1756 organiseert P.A. van Hagen, organist van de Oosterkerk en vanaf 1764 van de Grote Kerk, geregeld concerten in een zaal van zijn huis aan de Bierstraat, waaraan vele beroemdheden hun medewerking verlenen. Na zijn dood, in 1777, organiseren anderen aldaar de concerten¹⁰).

Behalve de concerten, die men alleen tegen betaling kan bijwonen, kan men bijna dagelijks genieten van een orgelconcert in een van de publieke kerken, waar het orgel bespeeld wordt door de dienstdoende organist. Daarnaast zijn er de bespelingen op de beiaarden, die meestal driemaal per week plaats vinden¹¹).

Aan het einde van de 18de eeuw ontstaan zangkoren, die gewijde muziek ten gehore brengen. In oktober en december 1793 verzoekt het zanggezelschap, onder de zinspreuk: 'Gods Eer! - onz. waar belang/door Konst, in maatgezang', onder leiding van dirigent D. van der Reijden, aan burgemeesters en kerkmeesters om wekelijks in de Oosterkerk te mogen repeteren en daar één- of tweemaal per maand een uitvoering te mogen geven van psalmen en andere geestelijke liederen, terwille van de bevordering van de gewijde zangkunst; volgens de dirigent, die al bijna een jaar met het koor werkt, zien veel gemeenteleden daar al lange tijd reikhalzend naar uit¹²). De reactie op dit verzoek is niet bekend. Wel besluiten de burgemeesters in juni 1794 om een onderzoek in te stellen naar het plan van het bestuur van de Nederduitse Hervormde Gemeente van Rotterdam om openbare zanggodsdiensten te houden, waarvan men een verbetering van de gemeentezang verwacht¹³).

Het stadsbestuur, dat alleen repressieve bemoeienis heeft met muzikanten die het niet in dienst heeft of met wie het geen afspraken heeft gemaakt, tracht, om hinderlijke overlast te voorkomen, de muziek van muzikanten op straat en in herbergen tot zwijgen te brengen. De ordonnantie tegen het bedelen van 1716 (vernieuwd in 1789) bepaalt dat mensen die bedelen onder het voorwendsel muziek te maken, kunnen rekenen op een verblijf in het tuchthuis, waar ze met de handen de kost moeten verdienen¹⁴); in 1749 wordt het herbergiers, tappers en kroeghouders verboden speellieden in hun plaatsen toe te laten om daar te spelen op violen of andere instrumenten, op straffe van een boete van f 12,— en in beslagname van de instrumenten¹⁵).

De musici, met wie de overheid zich geregeld bezig houdt, zijn de voorzangers en de organisten van de stadskerken, de stadsbeiaardier en de torenblazer op het stadhuis.

DE AANSTELLING

Ook na 1672 is het bijna steeds de vroedschap, die het besluit neemt een musicus aan te stellen. Vaak laat zij het aan de burgemeesters en/of de kerkmeesters over de zaak verder te regelen.

De voorzangers

Over bijzondere activiteiten van het stadsbestuur bij de aanstelling van voorzangers heb ik niets kunnen vinden. Wel valt het op, dat een voorlezer/voorzanger zijn ambt soms vele jaren achtereen waarneemt. Huybrecht Jorisz. van den Bossche bijvoorbeeld begint in 1648 als voorlezer/voorzanger van de Grote Kerk; in de stadsblafferd van 1685 tot 1700 komt hij als zodanig nog steeds voor¹⁶). Johannes van Rosmalen werkt van 1656 tot 1692 als voorlezer/voorzanger van de Princekerk¹⁷). Toch is een lang dienstverband niet steeds vanzelfsprekend. Zo volgt Noach Burchart in 1740 Vincent de Bruijn op als voorlezer/voorzanger van de Grote Kerk¹⁸), maar in 1747 wordt hij 'geroyeert'¹⁹); het royement is van beperkte duur, want in 1765 zien we, dat de kerkmeesters zich weer genoodzaakt voelen hem uit zijn ambt te ontsetten, wegens aanhoudende dronkenschap²⁰); ook nu komt hij weer terug: de stadsblafferd tot 1799 vermeldt hem nog steeds in zijn oude functie²¹).

De organisten en beiaardiers

De musici, aan wie het stadsbestuur bijzonder veel aandacht besteedt, zijn de organisten van de stadskerken en de stadsbeiaardiers. De meest voor de hand liggende verklaring hiervoor is het feit, dat orgels en klokkespelen zulke dure instrumenten zijn, dat deskundige bespeling absoluut noodzakelijk is. De organisten moeten dan ook het kleine onderhoud voor hun rekening nemen. De autoriteiten zijn zeer bezorgd wanneer ze merken, dat een organist zijn dienst door een ander laat waarnemen. Dit blijkt o.a. uit resoluties van de kerkmeesters in 1765 en 1766 naar aanleiding van klachten over Adriaan Burgvliet, organist van de Waalse (of Franse) Kerk en stadsbeiaardier, die het orgel dikwijls door onkundige personen zou laten bespelen, tot nadeel van het orgel, waarbij ook nog de kerkdienst werd 'onstigt'. Ze laten hem weten, dat hij - ten-

zij met toestemming van de kerkmeesters - zelf moet spelen, daar ze anders genoodzaakt zijn 'zodanige middelen van nadruk te gebruiken als haar Ed. tot bereiking van dat oogmerk zouden oordelen te behooren'²²).

De stadsbeiaardier, die zowel het klokkespel in de toren van de Grote of St. Laurenskerk als dat van het stadhuis bespeelt, is, op een korte onderbreking - van 1702 tot 1712 - na, steeds tegelijkertijd de organist van de Waalse Kerk. Zijn aanstelling komt daarom aan de orde bij die van de organist van deze kerk.

De stadsbestuurders hebben bij een vacature veelal de mogelijkheid een keuze te maken uit een aantal kandidaten. De sollicitatieprocedure is een zeer serieuze aangelegenheid.

Zeven jaar na het overlijden van Johannes Crabbe besluit de vroedschap in 1680 de burgemeesters en kerkmeesters te machtigen een bekwaam persoon aan te stellen tot organist van de Grote Kerk²³). In de tussenliggende periode hebben een aantal organisten zonder vaste aanstelling het orgel bespeeld²⁴). Een van de sollicitanten is Hendrik Wilkens, de in 1656 geboren zoon van Joost Wilkens en Sibilla Verwers, wonend te Rotterdam²⁵). Desondanks ondernemen de kerkmeesters diverse reizen om organisten te keuren²⁶). De keuze valt op de jonge Hendrik²⁷). Ik weet niet wie zijn leermeester geweest is. Misschien een van de organisten, die in 1680 het orgel in de Grote Kerk hebben opgenomen en tijdens die dagen gastvrijheid genoten bij zijn moeder Sibilla Verwers²⁸)? De kerkmeesters vermelden jammer genoeg niet hun namen. De opleiding moet wel deugdelijk geweest zijn, gelet tenminste op wat hij zijn leerling, Jan Penteris, heeft bijgebracht. Voor notaris Philips de Custer legt hij in 1705 ten behoeve van Jan Penteris, de latere stadsbeiaardier en organist van de Waalse Kerk, een verklaring af²⁹), waarin hij zegt, dat Penteris vijf jaar lang zijn leerling is geweest en dat deze nu bekwaam is in het componeren, fugeren, fantaseren en variëren, zowel de psalmen als andere muziek, en dat hij zowel op het orgel als op de klokken kan spelen. Ook Willem van Dam, organist van de Remonstrantse Kerk en Kamp Dirksz., organist van de Waalse Kerk verzekeren de bekwaamheden van Jan Penteris, verkregen 'door sijn naarstigheit en onversaagde lust' en dankzij zijn 'usantie en oeffeningen'. Tevens kan hij de ton van het klokkespel versteken, wat betekent, dat hij ijzeren pennen in de ton, een draaiende speeltrommel, kan steken en wel op zo'n manier, dat elke keer, dat hij de ton versteekt er andere muziek ten gehore wordt gebracht, te beluisteren als

voorslag bij het slaan van de klokken op het hele en het halve uur. Hij verklaart tegelijkertijd, dat Wilkens zijn enige leraar is geweest.

Het goede getuigschrift heeft bij gebrek aan vacatures niet meteen geholpen. Na het overlijden van Pieter Soupart, sedert 1677 organist van de Waalse Kerk en tevens stadsklokkenist³⁰), besluit de vroedschap aan het einde van 1701 eerst het orgel te laten inspecteren in verband met een mogelijke reparatie of vernieuwing alvorens een andere organist aan te stellen³¹). De functies worden gescheiden. In maart 1702 benoemt de vroedschap Jacob Kan tot stadsbeiaardier en Kamp Dirksz. tot organist van de Waalse Kerk, beide 'bij provisie' voor de tijd van één jaar. Elk jaar moesten ze een verzoek tot 'continuatie' indienen³²). Eén jaar is erg kort en naar de mening van de heren musici laat ook de beloning te wensen over. Een verzoek van Jacob Kan om enige verbetering wordt in 1703 van de hand gewezen³³). Misschien hebben de Rotterdamse bestuurders deze musici toch niet op de juiste waarde weten te schatten. Jacob Kan wordt in 1706 organist en klokkenist van de Dom te Utrecht³⁴), en Kamp Dirksz. vertrekt in 1708 als organist naar Gouda vanwege de betere beloning aldaar³⁵).

In januari 1707 stelt de vroedschap Jan Penteris aan tot stadsbeiaardier, voor de tijd van één jaar op een nog vast te stellen instructie, op een salaris van f 250,— per jaar³⁶). De weduwe van Pieter Soupart had wellicht deze benoeming voorzien. Kort voor de dood van haar echtgenoot heeft ze, samen met Penteris, in februari 1702 voor notaris Johan van Rijk laten vastleggen, dat Penteris, als hij wordt aangesteld tot klokkespeler van de stad, jaarlijks f 37,— aan haar moet betalen, omdat ze zoveel moeite gedaan heeft voor zijn aanstelling, ingaande zodra hij de post krijgt en eindigend bij het overlijden van een der comparanten³⁷). George Cuhnel is in 1708 de opvolger van Kamp Dirksz. als organist van de Waalse Kerk³⁸).

Door het overlijden van Hendrik Wilkens in november 1711 komt de functie van organist van de Grote Kerk vacant. De burgemeesters en kerkmeesters slagen dicht bij huis voor het vinden van een opvolger. In maart 1712 stellen ze, na machtiging door de vroedschap, George Cuhnel, organist van de Waalse Kerk, aan op een tractement van f 600,— per jaar, in te gaan een jaar en zes weken na het overlijden van Wilkens; het tractement over deze periode wordt genoten door de weduwe van Wilkens - het zogenaamde 'jaar van gratie' -. Cuhnel neemt zolang de functie waar voor

f 500,— per jaar, zijn tractement als organist van de Waalse Kerk³⁹).

Voor Jan Penteris breekt in 1712 eindelijk het moment aan, dat hij behalve stadsbeiaardier ook organist van de Waalse Kerk wordt, op een tractement van f 600,— per jaar, evenals bij Cuhnel in te gaan een jaar en zes weken na de dood van Hendrik Wilkens, gedurende welke periode hij zijn salaris van stadsbeiaardier behoudt; daarna moet hij de weduwe Wilkens jaarlijks f 100,— betalen zolang zij leeft⁴⁰). Ze overleeft Penteris; voor diens opvolger in 1732, Adriaan Burgvliet, is dezelfde verplichting van kracht⁴¹).

Op 2 november 1719 overlijdt Cuhnel. De dienst op het orgel in de Grote Kerk wordt, tot Nicolaas Woordhouder in mei 1720 die taak overneemt⁴²), waargenomen door Sibilla Wilkens⁴³), waarschijnlijk de in 1685 geboren dochter van wijlen Hendrik Wilkens⁴⁴), die het vak van haar vader geleerd kan hebben. Jammer voor haar dat ze, als vrouw, niet de kans gehad heeft als organiste carrière te maken. De weduwe van Cuhnel ontvangt nog het tractement van één jaar en zes weken⁴⁵).

Aan het einde van 1720 opperen de kerkmeesters de mogelijkheid om het kleine orgel uit de Grote Kerk te verplaatsen naar de Oosterkerk, omdat 'gemelte kerck, so in het preken als het wijshouden in het zingen der psalmen seer difficil is'⁴⁶). De vroedschap gaat accoord en machtigt de burgemeesters om in overleg met de kerkmeesters een organist voor de Oosterkerk aan te stellen⁴⁷). Die organist wordt François Woordhouder, zoon van Nicolaas, de organist van de Grote Kerk⁴⁸).

Tot 1777 zijn er nauwelijks bijzonderheden te melden over de aanstelling van de organisten. In dat jaar echter overlijdt Petrus Albertus van Hagen, organist van de Grote Kerk. De burgemeesters en kerkmeesters doen er alles aan om de sollicitatieprocedure zo goed mogelijk te laten verlopen. Ze besluiten, na machtiging door de vroedschap, in februari 1778 een aantal sollicitanten op te roepen om hun spel te laten horen, te weten bijna alle Rotterdamse organisten - Stierenberg van de Lutherse Kerk, Smits van de Engelse Kerk, Van Hagen Jr., waarnemend organist van de Grote Kerk, Ulrich van de Mennonietenkerk en Robbers van de Waalse Kerk; bovendien nog Swarthof, organist te Hoorn, Bruijninchuijsen uit Maassluis en De Vos uit Delfshaven⁴⁹). Hun kwaliteiten worden beoordeeld door een of meer 'kundigen' in de orgelmuziek, en door drie meesters in de muziek. De 'kundigen' zijn de heren Dierquens, commies van de Hoogmogende Heren, en

Bruinings, inspecteur generaal van 's lands rivieren, die beide een reputatie als muziekdeskundige genieten. De meesters zijn J. Berg-huis, organist van de Nieuwe Kerk te Delft, Joachim Hess, organist van de St. Janskerk te Gouda en J. Lentz, muziekmeester te Rotterdam. Om de zaak eerlijk te laten verlopen zal er 's morgens een commissie, bestaande uit een aantal burgemeesters en kerkmeesters, op het orgel aanwezig zijn om alle sollicitanten te ontvangen. Zij zullen door blinde loting de volgorde bepalen en voorts er voor zorgen, dat men niet kan ontdekken wie aan het klavier zit. De kerkdeuren zullen tijdens het examen worden gesloten, op twee deuren na, die zullen worden bewaakt door de commandeur van de hellebaardiers en diens luitenant, met zes mannen aan iedere deur. Zij mogen alleen de deskundigen, de meesters en de sollicitanten toelaten, plus de leden en oud-leden van het stadsbestuur, de predikanten en alle 'fatsoenelijke lieden', die toestemming hebben. De beoordelaars moeten hun keuze volgens het nummer in een gesloten brief aan de commissie bekend maken. De sollicitant, die door de deskundigen en door twee van de meesters wordt gekozen, zal benoemd worden. De keuze valt op Johannes Hendrik Bruijninckhuijsen. Hij gaat f 900,— per jaar verdienen en moet werken volgens een in december 1777 opgestelde instructie⁵⁰).

De torenwachters/trompetters

De voornaamste taak van de torenwachter/trompetter is het wacht houden. Zijn muzikale activiteiten komen pas op de tweede plaats. De officiële stukken spreken steeds van torenblazer of cornetblazer of trompetter. Het muzikale aspect van de functie speelt dus wel een rol.

Wanneer in 1705 Pieter Salwegter te oud geworden is om zijn dienst goed waar te nemen laat de vroedschap nagaan, of er niet een andere trompetter moet worden aangesteld⁵¹). Jacobus Sonnevelt, die geen trompet maar cornet speelt, wordt de nieuwe torenwachter⁵²).

TAAKOMSCHRIJVING EN SALARIERING

De voorzangers

Door het invoeren van het orgelspel tijdens het zingen van de psalmen in de loop van de 17de eeuw - in Rotterdam vanaf 1649⁵³) — is de taak van de voorzanger aanmerkelijk verlicht.

Voorheen moest hij vooral door de kracht van zijn stemgeluid trachten de gemeentezang in goede banen te leiden, hetgeen niet altijd tot oorstrelende resultaten leidde. Constantijn Huijgens, een groot voorstander van orgelbegeleiding bij de gemeentezang, zegt er dit van in zijn 'Gebruyck of ongebruyck van 't orgel': soms lijkt het of er 'meer gehuylt oft geschreeuwt dan menschelick ghesonghen werde', en vervolgens: tussen de slechte zangers en hen 'die den rechten sang houden' ontstaat dat 'wreede strijdige gheschill' waartegen 'sich alle voorsangers te bersten souden schreeuwen'⁵⁴).

Deze krachtsinspanning is nu dus niet meer nodig. De voorzanger vervult nu zijn functie gesteund door het orgel: hij geeft leiding bij het zingen en vervult tevens het ambt van voorlezer.

De voorzangers/voorlezers van alle publieke kerken in Rotterdam - de Grote of St. Laurenskerk, de Kleine of Princekerk, de Zuiderkerk, de Nieuwe of Oosterkerk, de Waalse, de Engelse of Presbyteriaanse en de Schotse Kerk - worden voor hun werk betaald uit de stadskas, behalve die van de Grote Kerk: deze ontvangt als voorlezer zijn salaris van de kerkmeesters en als voorzanger van de stadstresorier. Het waarom van deze uitzondering ligt hierin, dat de fondsen van de kerkmeesters oorspronkelijk alleen voor het onderhoud en de eredienst van de St. Laurenskerk waren bestemd, en niet zo krachtig waren, dat ook personeel van de andere kerken daaruit kon worden bezoldigd. Het voorlezersambt kan worden gezien als een afsplitsing van het kostersambt; het voorzangersambt als een afsplitsing van het rectorsambt. De koster wordt door de kerkmeesters betaald, de rector door de stad.

De organisten en beiaardiers

Hoewel de verplichtingen van de organisten meestal naar ouder gewoonte bekend zijn, voelt het stadsbestuur zich bij bepaalde gelegenheden, zoals de benoeming van een nieuwe organist of na de bouw of reparatie van een orgel, toch geroepen een nauwkeurige omschrijving van die verplichtingen op te stellen. Soms gaat het alleen om een extra of om een verduidelijking. Zo besluiten de kerkmeesters in 1705, dat de organist van de Grote Kerk, Hendrik Wilkens, buiten alle preektijden of bedestonden in de week op het *kleine* orgel moet spelen; orgelblazer Pieter Cock moet de kerkmeesters bij iedere vergadering melden, welke orgel bespeeld is⁵⁵). Wanneer Wilkens in 1709 om salarisverhoging vraagt, wordt hem dit toegestaan, maar wel onder de voorwaarde, dat hij op het klei-

ne en het grote orgel moet spelen, zo vaak als de burgemeesters en de kerkmeesters hem dat opdragen en in het bijzonder, als in het choor de oraties ter gelegenheid van een promotie aan de academie gehouden worden⁵⁶).

Na de restauratie van het orgel in de Waalse Kerk en het vertrek van organist Kamp Dirksz. stelt de vroedschap in juli 1708 een volledige instructie op voor de nieuwe organist, George Cuhnel. Hij moet spelen op zondag en in de week voor en na de predikaties en gebeden, tijdens het zingen en bij het uitgaan van de kerk; daarnaast tweemaal per week buiten de godsdienstoefeningen; hij moet voor zover mogelijk het orgel onderhouden⁵⁷).

De functies van organist van de Waalse Kerk en die van stadsbeiaardier worden in 1712 weer gecombineerd⁵⁸). Pas in 1732, na het overlijden van Jan Penteris, besluit de vroedschap voor zijn opvolger Adriaan Burgvliet een instructie op te stellen, die beide ambten omvat: het werk van de organist blijft hetzelfde als in 1708; als klokkenist moet Burgvliet éénmaal per week een uur spelen op de klokken van het stadhuis en tweemaal per week op die in de toren van de Grote Kerk, en op tijden dat de burgemeesters dat opdragen; voorts moet hij elke twee maanden de tonnen versterken, een inspannend en tijdrovend karwei⁵⁹).

In verband met een nieuw te benoemen organist van de Grote Kerk stelt de vroedschap in december 1777 een uitgebreide en nauwkeurige instructie op: de kandidaat moet 'van de Protestantse Religie' zijn, het orgel onderhouden, het *zelf* bespelen en tegelijkertijd erop toezien, dat er geen tabak wordt gerookt of 'eenig onstigtelijk gerugt' in de buurt van het orgel gemaakt wordt; hij moet spelen tijdens, voor en na alle godsdienstoefeningen op een strikt aangegeven wijze en tevens bij de promoties van de jeugd aan de Publieke Erasmiaanse scholen en bij andere openbare plechtigheden. Alleen in geval van ziekte of andere wettige beletsen, waarvan hij altijd de kerkmeesters in kennis moet stellen, mag hij iemand in zijn plaats laten spelen⁶⁰).

Voorbeelden van extra diensten voor de organisten van de stadskerken zien we in 1747 en 1766 bij de installatie tot stadhouder van resp. prins Willem IV en prins Willem V om de openbare vreugde tot uitdrukking te brengen⁶¹); in 1746 en 1768 omdat toen de Zuid-Hollandse Synode te Rotterdam gehouden werd⁶²) en in maart 1788 ter gelegenheid van de viering van de verjaardag van prins Willem V⁶³).

Het vergelijken van jaartractementen van organisten met die

van bij voorbeeld timmerlieden of metselaars heeft weinig zin, omdat de organisten maar een deel van hun inkomen verdienen als stadsorganist; de rest verdienen ze meestal met het geven van muzieklessen, het organiseren van concerten, de verkoop van muziekwerken, of op een andere manier.

De organisten van de Grote Kerk beginnen vaak met een salaris van f 600,— per jaar; daarna volgen in de loop der jaren dan twee verhogingen van elk f 150,— tot maximaal f 900,— per jaar⁶⁴). Het verhogen van het tractement gaat vaak gepaard met een verzwarende van de dienst, zoals bij Hendrik Wilkens in 1709⁶⁵). George Cuhnel grondt in 1716 zijn verzoek om salarisverhoging met de mededeling, dat hij belast is met een 'zware famielje' en hij te lijden gehad heeft van zware schaden en bankroeten, daarbij vermeldend, dat zijn voorganger Wilkens f 900,— verdiende en hij maar f 600,—. De kerkmeesters besluiten hem 'bij provisie' f 150,— opslag te geven⁶⁶). Misschien heeft hij pech gehad met een lening voor de aankoop van onroerend goed aan de Schiedamsedijk voor f 4550,— in 1713, waarvan hij jaarlijks f 500,— moet aflossen en een rente van vier procent moet betalen⁶⁷). In 1719 besteden de kerkmeesters het groot onderhoud van de stadsorgels aan Cuhnel, tot die tijd het werk van Jan Duytschot, die dat door hoge ouderdom of afwezigheid niet meer naar behoren kan doen; hij verdient daar f 100,— per jaar mee⁶⁸).

Adriaan Burgvliet, organist van de Waalse Kerk, die in 1764 ruim negen maanden de plaats van de overleden François Woordhouder, organist van de Grote Kerk, heeft waargenomen, vraagt om het tractement zoals van Woordhouder te mogen genieten. Dit gaat de kerkmeesters te ver; ze besluiten hem 'een douceur toe te leggen' van f 420,—⁶⁹).

Nicolaas Woordhouder en Johannes Hendrik Bruijninckhuijsen, organisten van de Grote Kerk, genieten vanaf hun aanstelling, resp. in 1720 en 1778, een salaris van f 900,— per jaar⁷⁰); de organisten van de andere kerken, behalve van de Waalse, verdienen vrijwel steeds f 300,— per jaar⁷¹).

Een aantal organisten kan soms een aardige bijverdienste hebben aan het visiteren van orgels, d.w.z. een grondig onderzoek in verband met reparatie of vernieuwing. Bij de orgels van de Grote Kerk zien we in 1680 Hendrik Wilkens aan het werk⁷²), in 1683/84 Pieter Soupart⁷³), in 1696 Hendrik Wilkens, Pieter Soupart, Willem van Dam en Dirk Scholl (uit Delft)⁷⁴), in 1712 Dirk Scholl, Willem van Dam, Jan Penteris en George Cuhnel⁷⁵), in

1726 Nicolaas Woordhouder⁷⁶). Bij de bouw van het nieuwe orgel in de Grote Kerk in 1790 en volgende jaren is Bruijninckhuijsen nauw betrokken⁷⁷). Ook in andere plaatsen dan Rotterdam visiteren Rotterdamse organisten: Nicolaas Woordhouder is een van degenen, die in 1732 in Gouda het orgel van de Grote Kerk aldaar inspecteren⁷⁸); het kerkorgel te Sommelsdijk is in 1775 bekeken door o.a. P.A van Hagen en Jan Robbers uit Rotterdam⁷⁹).

De torenwachters/trompetters

Bij de aanstelling van Jacobus Sonneveldt in 1705 stelt de vroedschap meteen een nieuwe instructie op: de torenblazer moet in de zomer 's nachts van half elf tot vier uur op de toren aanwezig zijn, in de winter van tien tot zes uur en in het voor- en najaar van tien tot vijf uur, waar hij elk uur, na het slaan van de klok, op alle vier de hoeken van de omgang van het stadhuis op de cornet moet blazen. Hij moet constant op de toren blijven; alleen 's winters bij 'onlijdelijke kouwe of ander hard weer' mag hij af en toe even naar beneden om zich te warmen, echter niet buiten het stadhuis of in een kroeg⁸⁰). Jacobus Sonneveldt houdt het zesendertig jaar vol; in 1741 volgt zijn zoon hem op tot 1768⁸¹). Het tractement van de torenblazer bedraagt f 300,— per jaar⁸²).

SOCIALE VOORZIENINGEN TEN AANZIEN VAN DE MUSICI

Pensioenen aan nabestaanden van musici zijn eerder uitzondering dan regel. Wel komt het regelmatig voor, dat het stadsbestuur een regeling treft, waarbij de opvolgers gedurende een half jaar of langer een gedeelte van hun salaris moeten afstaan aan hun voorganger - wanneer deze te oud of te zwak geworden is om het werk zelf te doen - of aan diens nabestaanden.

Volgens een resolutie van de burgemeesters uit 1692 moet de opvolger van een voorlezer/voorzanger een half jaar de dienst om niet waarnemen; het tractement over deze periode komt ten goede aan de nabestaanden van de overleden voorganger. Het besluit heeft terstond gevolgen voor Abraham de Bruyne, die Johannes van Rosmalen opvolgt als voorlezer/voorzanger van de Princekerk⁸³). De vroedschap besluit in 1740, op het verzoek van de weduwe van Vincent de Bruyn, gewezen voorlezer en voorzanger in de Grote Kerk, om haar dochter Catharina jaarlijks een bedrag uit te keren, positief, met dien verstande, dat Catharina f 125,— per jaar zal ontvangen en dat Noach Burchart, de opvolger, hetzelfde bedrag minder zal verdienen dan zijn voorganger,

zodat de stad geen schade lijdt. Catharina behoudt de uitkering haar leven lang, maar moet het bedrag inbrengen in het huishouden van haar moeder⁸⁴).

Het is niet ongebruikelijk, dat nieuw benoemde organisten het eerste jaar of langer een deel van hun salaris moeten afstaan aan de nabestaanden van hun voorganger. We zagen dit reeds ten aanzien van de weduwe van Hendrik Wilkens⁸⁵). In 1747 verzoeken de kinderen van Nicolaas Woordhouder de kerkmeesters om 'het jaar van gratie', dat hun moeder indertijd niet tijdig genoeg had aangevraagd. Zij menen daar recht op te hebben op grond van het reeds vele jaren bestaande gebruik. Na onderzoek concluderen de kerkmeesters, dat van 1673 tot 1719 het jaar van gratie aan de weduwe van de organist betaald is; dat Nicolaas Woordhouder in 1720 op deze conditie is aangesteld en de kerkmeesters het gebruik nog niet beëindigd hebben. Ze besluiten het jaar van gratie deze keer nog toe te kennen, maar het gebruik nu te beëindigen⁸⁶).

Torenblazer Jacobus Sonneveld krijgt bij zijn benoeming in 1705 te horen, dat hij van zijn salaris van f 300,— de helft moet afstaan aan zijn voorganger Salwegter, zolang deze leeft⁸⁷). Voor Salwegter, die behalve deze f 150,— ook nog f 50,— als echt pensioen uit de stadskas geniet, is de uitkering niet voldoende. In oktober 1706 vraagt hij om nog eens f 150,— uit de stadskas; de vroedschap wijst, na advies van de burgemeesters en de rekenmeesters, het verzoek af⁸⁸). Wanneer Jacobus Sonneveld in 1741 - hij is dan drie en tachtig jaar oud - ontslag vraagt met behoud van een pensioen van f 50,— uit de stadskas en f 100,— uit het tractement van zijn opvolger (zijn zoon), gaat de vroedschap met zijn voorstel accoord⁸⁹).

CONCLUSIE

Het geheel overziend kan men stellen, dat de Rotterdamse overheid in de 17de en de 18de eeuw een stimulerende invloed heeft op het muziekleven. Er is veel zorg voor de kwaliteit van de bespelers van de orgels in de stadskerken en van de beiaarden. Daarnaast zien we, net als in andere steden, belangstelling en subsidie voor het Collegium Musicum en voor het muziekonderwijs aan de jeugd.

CODA

Ging ik er in 1981 nog van uit, dat Rotterdam in de middeleeuwen en daarna niet beschikte over een groep van stadsspeellieden, nu weet ik - uit onderzoek in de tesoriersrekeningen van de graven van Holland en van Frank van Borselen, in het Rijksarchief in Den Haag - dat in Rotterdam wel degelijk stadspijpers aan het werk geweest zijn. Weliswaar zijn zij geen mensen, die als zodanig een dagtaak hebben; ze worden in voorkomende gevallen door het stadsbestuur opgeroepen hun medewerking te verlenen bij hoog bezoek of een officieel banket of ter gelegenheid van een heuglijk of droevig feit en verdienen zo een extraatje naast hun normale inkomsten als bijvoorbeeld ambachtsman of herbergier.

Bij de doop van een van de dochters van Albrecht van Beieren in 1372 zijn onder de vele muzikanten ook drie speellieden uit Rotterdam aanwezig om de plechtigheid luister bij te zetten⁹⁰). Als Albrecht in 1391 Rotterdam bezoekt, zijn het de 'pipers aldaer', die zijn verblijf veraangenamen⁹¹).

Tijdens de Kerstdagen van 1405, wanneer graaf Willem VI Hagestein belegert, zijn het de stadspijpers van Holland - vier uit Delft, drie uit Leiden en Gouda en twee uit Haarlem, Amsterdam en Rotterdam - en twee uit Zierikzee, die 'upten Heyligen Kersnacht voir mijns liefs heren camer gepepen hadden'⁹²).

De rentmeester van Frank van Borselen vermeldt tussen 1453 en 1468 bijna jaarlijks betalingen aan de stadspijpers van Rotterdam⁹³), wanneer zij, waarschijnlijk in opdracht van het stadsbestuur, hun opwachting maken ten hove in Den Briel, evenals de stadsspeellieden van steden als Amsterdam, Delft, Gouda, Haarlem en andere dat doen.

NOTEN

1) *Bouwstenen voor een geschiedenis der toonkunst in de Nederlanden*, deel I, Utrecht 1965, blz. 23 en 24.

2) *Bouwstenen voor een geschiedenis der toonkunst in de Nederlanden*, deel II, Amsterdam 1971, blz. 67 en 68.

3) Oud Stadsarchief Rotterdam (OSA), resolutie burgemeesters 28-12-1714.

4) OSA, resolutie burgemeesters 3-10-1697.

5) OSA, resolutie vroedschap 23-4-1715.

6) OSA, resolutie burgemeesters 27-4-1715.

7) *Rotterdamsche Historiebladen* I, blz. 71 en 72.

8) OSA, inv.nr. 337, requesten behandeld door de vroedschap

26-8-1721.

9) E. Wiersum, De Rotterdamsche koorddansersfamilie Magito, in *Rotterdamsch Jaarboekje* 1920, blz. 107 en 108.

10) H.C. Hazewinkel, De concertzaal in de Bierstraat, in *Rotterdamsch Jaarboekje* 1940, blz. 179-188.

11) OSA, resolutie burgemeesters 5-2-1664, resolutie vroedschap 22-4-1732.

12) OSA, inventarisnummer 2742.

13) OSA, resolutie burgemeesters 10-6-1794.

14) OSA, inventarisnummer 520, folio 369 en inventarisnummer 527, folio 428 verso.

15) OSA, inventarisnummer 521, folio 21.

16) C. Lingbeek-Schalekamp. De verhouding overheid-musicus in Rotterdam tot 1672, in *Rotterdams Jaarboekje* 1981 (Lingbeek 1981), blz. 262 en OSA, inventarisnummer 3565, folio 348.

17) OSA, inventarisnummer 3097, folio 149 en 149 verso (stadsrekeningen 1656) en OSA, resolutie burgemeesters 8-3-1692.

18) OSA, inventarisnummer 3568, folio 177 verso.

19) OSA, inventarisnummer 3568, folio 299.

20) Archief Kerkmeesters Rotterdam, resolutie kerkmeesters 24-6-1765.

21) OSA, inventarisnummer 3570, folio 358 verso.

22) Resolutie kerkmeesters 3-10-1765 en 27-2-1766.

23) OSA, resolutie vroedschap 13-3-1680.

24) J.H. Besselaar Jr., *Het orgel in de Grootte Kerk te Rotterdam*, Rotterdam 1931, blz. 13.

25) Doopregister Lutherse Gemeente Rotterdam.

26) Rekeningen kerkmeesters, onder de kop 'organisten', mei 1680, blz. 61.

27) OSA, resolutie burgemeesters 25-4-1680 en resolutie kerkmeesters 5-6-1680.

28) Rekeningen kerkmeesters, onder de kop 'organisten', mei 1680, blz. 62.

29) Oud Notarieel Archief Rotterdam (ONA), inventarisnummer 1167, nummer 217.

30) OSA, resolutie vroedschap 6-5-1677 en inventarisnummer 3116, folio 69 verso en 70.

31) OSA, resolutie vroedschap 29-12-1701.

32) OSA, resolutie vroedschap 20-3-1702.

33) OSA, resolutie vroedschap 3-4-1703.

34) OSA, resolutie vroedschap 27-12-1706.

35) OSA, resolutie vroedschap 14-5-1708.

36) OSA, resolutie vroedschap 3-1-1707.

37) ONA, inventarisnummer 1583, nummer 100.

38) OSA, resolutie vroedschap 17-7-1708.

39) OSA, resolutie vroedschap 4-3-1712.

40) OSA, resolutie vroedschap 14-3-1712.

41) OSA, resolutie vroedschap 22-4-1732.

42) OSA, resolutie vroedschap 29-1-1720.

43) Resolutie kerkmeesters 4-11-1719, rekeningen kerkmeesters juni 1720, folio 57.

44) Doopregister Lutherse Gemeente Rotterdam.

- 45) Resolutie kerkmeesters 4-11-1719.
- 46) OSA, resolutie vroedschap 4-11-1720.
- 47) OSA, resolutie vroedschap 2-12-1720.
- 48) OSA, resolutie burgemeesters 9-4-1722; archief kerkmeesters, inventarisnummer 52, folio 49.
- 49) OSA, resolutie vroedschap 10-9-1777; resolutie kerkmeesters 9-2-1778.
- 50) OSA, resolutie vroedschap 8-12-1777.
- 51) OSA, resolutie vroedschap 21-4-1705.
- 52) OSA, resolutie vroedschap 7-12-1705.
- 53) Lingbeek 1981, blz. 270.
- 54) C. Lingbeek-Schalekamp, *Overheid en muziek in Holland tot 1672*, Rotterdam 1984 (Lingbeek 1984), blz. 54.
- 55) Resolutie kerkmeesters 1-12-1705.
- 56) OSA, resolutie vroedschap 9-9-1709.
- 57) OSA, resolutie vroedschap 9-7-1708.
- 58) OSA, resolutie vroedschap 14-3-1712.
- 59) OSA, resolutie vroedschap 15-4-1732.
- 60) OSA, resolutie vroedschap 8-12-1777.
- 61) Rekeningen kerkmeesters 1747/48, folio 50 en resolutie kerkmeesters 14-2-1766.
- 62) Rekeningen kerkmeesters 1746/47, folio 50 verso en 1768/69 folio 46 verso.
- 63) Resolutie kerkmeesters 25-2-1788.
- 64) Jaarlijks terugkerende posten in de rekeningen kerkmeesters.
- 65) OSA, resolutie vroedschap 9-9-1709.
- 66) Resolutie kerkmeesters 12-2-1716.
- 67) ONA, inventarisnummer 1175, blz. 351 e.v.
- 68) Resolutie kerkmeesters 3-1-1719.
- 69) Resolutie kerkmeesters 27-2-1765.
- 70) OSA, resolutie vroedschap 29-1-1720 en 8-12-1777.
- 71) Jaarlijks terugkerende posten in de rekeningen kerkmeesters.
- 72) Rekeningen kerkmeesters, onder de kop 'organisten', mei 1680, blz. 61.
- 73) Rekeningen kerkmeesters, onder 'extraord. uitgaven', 1683/84, niet gefolieerd.
- 74) Resolutie kerkmeesters 24-9-1796.
- 75) Resolutie kerkmeesters 15-11-1712.
- 76) Resolutie kerkmeesters 21-5-1726.
- 77) Resolutie kerkmeesters 18-1-1790, 8-2-1790, 3-5-1790.
- 78) Bouwstenen II (zie noot 2), blz. 118 e.v.
- 79) *Derde Jaarboek der Vereeniging voor Nederlandsche Muziekgeschiedenis* (1874-1881), blz. 71.
- 80) OSA, resolutie vroedschap 7-12-1705.
- 81) OSA, inventarisnummer 3568, folio 228 en 269 en inventarisnummer 3570, folio 364 verso.
- 82) Jaarlijks terugkerende posten in de stadsrekeningen.
- 83) OSA, resolutie burgemeesters 8-3-1692.
- 84) OSA, inventarisnummer 3568, folio 299 verso en resolutie vroedschap 12-1-1740.
- 85) OSA, resolutie vroedschap 4-3-1712.

- 86) Resolutie kerkmeesters 1-8-1747.
- 87) OSA, resolutie vroedschap 7-12-1705.
- 88) OSA, resolutie vroedschap 4-10-1706 en 19-10-1706.
- 89) OSA, resolutie vroedschap 8-5-1741.
- 90) Lingbeek 1984, blz. 158.
- 91) Lingbeek 1984, blz. 178.
- 92) Lingbeek 1984, blz. 189.
- 93) Lingbeek 1984, blz. 200.

BRONNEN

Gemeentelijke Archiefdienst Rotterdam:

Oud Stadsarchief (OSA) nrs. 3464-3570, blafferds van de stedelijke inkomsten en uitgaven, 1652-1795.

OSA nrs. 3113-3139, 3233-3248, 3252-3345, rekeningen der stadstresoriers, 1673-1810.

OSA nrs. 337-342, requesten voor afdoening behandeld door de vroedschap, 1707-1795.

OSA nrs. 276-285, resolutiën en dispositiën van burgemeesters en regeerders der stad Rotterdam, 1680-1794.

OSA nrs. 30-165, resoluties van de vroedschap, 1679-1795.

OSA nrs. 520, 521, 527, uittreksels uit de Generale Keure en Ordonnantie der stad Rotterdam, resp. over 1716, 1749 en 1789.

Oud Notarieel Archief nrs. 1167, 1175, 1583.

Archief Kerkmeesters nr. 52, register van aanstellingen door de kerkmeesters, 1692-1726.

Archief Kerkmeesters nrs. 247-369, register van ontvangst en uitgaaf van den rentmeester der kerken te Rotterdam, 1672-1795.

Archief Kerkmeesters nrs. 1-10, register van resolutiën van kerkmeesters, 1673-1811.

Publicaties:

J.H. Besselaar Jr., *Het orgel in de Grootte Kerk te Rotterdam*. Rotterdam 1931.

Bouwstenen voor een geschiedenis der toonkunst in de Nederlanden deel I, Utrecht 1965, en deel II, Amsterdam 1971.

H.C. Hazewinkel, De concertzaal in de Bierstraat, in: *Rotterdamsch Jaarboekje* 1940, blz. 179-188.

C. Lingbeek-Schalekamp, De verhouding overheid-musicus in Rotterdam tot 1672, in: *Rotterdamsch Jaarboekje* 1981, blz. 260-277.

C. Lingbeek-Schalekamp, *Overheid en muziek in Holland tot 1672*, Rotterdam 1984.

Resoluties van het stadsbestuur van Rotterdam, gepubliceerd in *Rotterdamsche Historiebladen* I, blz. 66-72.

M.A. Vente, Rotterdam orgelstad, in: *Akademiedagen van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen*, deel XIX, 1967.

E. Wiersum, De Rotterdamsche koorddansersfamilie Magito, in: *Rotterdamsch Jaarboekje* 1920, blz. 104-115.